

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BS/298/9/87

POLACY O DEMOKRACJI

Komunikat z badań

Listopad 1987 r.

Świat polityki jest jednym z głównych obszarów zainteresowań CBOS. Uwagę naszą przyciągają jednak nie tyle same wydarzenia, zjawiska i procesy, co ich społeczny odbiór, sposób definiowania, postrzegania, znaczenie, jakie przypisują im ludzie.

Polityka jest rozległą, skomplikowaną i trudną poznawczo dziedziną życia publicznego. Dlatego też nasze badania w tej sferze są zazwyczaj wycinkowe, koncentrują się na poszczególnych elementach, kategoriach i pojęciach.

W tym opracowaniu prezentujemy opinie społeczeństwa o demokracji w naszym kraju, staramy się określić znaczenie tego pojęcia i sposoby jego funkcjonowania w świadomości współczesnych Polaków.

1. Czy Polska jest krajem demokratycznym?

Opinie społeczeństwa na ten temat zbieraliśmy dwukrotnie: w sierpniu¹ i kwietniu². Wiosną bieżącego roku w odpowiedzi na pytanie "Czy obserwując praktykę życia politycznego kraju może Pan/i/ powiedzieć, że Polska jest krajem demokratycznym?" nieco mniej niż połowa respondentów stwierdziła, że Polska jest krajem demokratycznym /zdecydowanie tak - 6,2%, raczej tak - 37,4%, ponad 1/3 była przeciwnego zdania /raczej nie - 24,2%, zdecydowanie nie - 11,3%/, znaczna grupa /20,4%/ nie ujawniła swych poglądów na ten temat. W porównaniu z sierpniem¹ /tab. 1/ prawie o 5% zmalała grupa uznających Polskę za kraj demokratyczny - dotyczy to sądów zdecydowanych. W pozostałych kategoriach odpowiedzi nie zaszły istotne zmiany, wzrósł jedynie odsetek osób unikających konkretnych wypowiedzi /wybierających kategorię "trudno powiedzieć"/. Wśród tych ostatnich dominowały osoby /72,1%/ nie zainteresowane polityką. Ponieważ w okresie sierpień¹ - kwiecień² nie zaszły istotne systemowe, instytucjonalne zmiany w Polsce, różnice w ocenach stanu demokracji można interpretować jako pogorszenie nastrojów społecznych /po podwyżkach cen/.

¹ "Sprawy Polaków". Ogólnopolska próba dorosłej ludności - 1412 wywiadów.

² "Aktualne problemy /6/". Ogólnopolska próba reprezentatywna dorosłej ludności - 1491 wywiadów.

Tabela 1

w procentach

Odpowiedzi na pytanie: "Czy obserwując praktykę życia politycznego w kraju może Pan/i/ powiedzieć, że Polska jest krajem demokratycznym?"	Wskazania według terminów badań	
	sierpień '84	kwiecień '87
Zdecydowanie tak	11,8	6,2
Raczej tak	36,5	37,4
Zdecydowanie nie	23,9	24,2
Raczej nie	10,4	11,3
Trudno powiedzieć	16,8	20,4

Opinii o istnieniu w Polsce demokracji nie różnicują w zasadzie zmienne socjodemograficzne, choć nieco bardziej krytycznie wypowiadają się respondenci o niższym statusie wykształcenia, pracujący w sektorze państwowym, obecnie bierni politycznie /nie należący do organizacji i nie zainteresowani polityką, a w przeszłości członkowie "Solidarności"/, wierzący, znajdujący się w gorszej sytuacji materialnej.

2. Czym dla Polaków jest demokracja?

Znaczenie pojęcia "demokracja" oraz punkt odniesienia dla prezentowanych uprzednio ocen można określić na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Co Pan/i/ brał/a/ pod uwagę oceniając, czy Polska jest krajem demokratycznym?" - swój sąd uzasadniło 80,8% badanych. Podawane przez nich argumenty można w zasadzie podzielić na dwie zasadnicze grupy. Pierwszą z nich tworzą uzasadnienia odwołujące się do rozstrzygnięć prawnoustrojowych. Mimo że pytanie wyraźnie dotyczyło praktyki życia politycznego, a więc najogólniej mówiąc zasad sprawowania władzy, 11,8% respondentów skoncentrowało swoją uwagę na literze prawa, zapisie konstytucyjnym. Oceniano zatem nie realia polityczne, lecz założenia teoretyczne, przy czym jedynie 6,7% badanych uważa ustrój i konstytucję za gwaranta demokracji, 5,1 zaś jest przeciwnego zdania.

"Twierdzenie, że Polska jest krajem demokratycznym opartam na zapisach w Konstytucji - a więc teorii", "Konstytucja to określa, że Polska jest krajem demokratycznym", "Jest demokratyczny, bo taki jest ustrój, ale są duże rozbież-

ności...", "Bratem pod uwagę ubezpieczenia, renty rolników, emerytury, bezpłatne leczenie - tego nie ma w żadnym innym ustroju", "Demokracja to swoboda, a nasz ustrój tego nie daje", "Nie może być demokracji w ustroju totalitarnym"

Zdecydowanie częściej opinie o demokracji w Polsce są oparte na analizie rzeczywistości społeczno-politycznej, na porównaniu tego co jest, z tym, co - zdaniem badanych - być powinno. Można mówić o kilku obszarach życia społeczno-politycznego, które pojawiają się w tego typu wypowiedziach. Większość z nich odpowiada podręcznikowej definicji pojęcia demokracja³.

Udział obywateli w rządzeniu państwem, wpływ na decyzje polityczne - 34,1% /16,8% respondentów jest przekonanych o możliwości wpływu na podejmowanie decyzji i współrządzenia państwem, natomiast 17,4% jest przeciwnego zdania/.

"Ludzie w Polsce mają coraz więcej do powiedzenia w najważniejszych sprawach", "Różnorodność form współdziałania z przedstawicielami społeczeństwa, różnych jego grup pod względem ideologicznym, politycznym", "Dużo ludzi pracuje w komisjach społecznych i radach narodowych", "Decyzje ważne są konsultowane", "Możliwość i warunki do kontaktów ludzi pracy z kierownictwem Partii i Rządu oraz przedstawienia własnych poglądów", "Przy rozstrzyganiu spraw ważnych decyduje głos obywateli", "Przeciętni ludzie nie biorą udziału w decydowaniu o najważniejszych sprawach polityczno-gospodarczych. Mądrzy od dawna zrezygnowali z aktywności w tym zakresie, ponieważ to nie daje. Tzw. aktywności są podporządkowani władzy", "Społeczeństwo nie ma żadnego udziału w zarządzaniu", "Krajem rządzi garstka ludzi, a pozostali muszą to robić, co im każą ci pierwsi", "Brak możliwości decydowania społeczeństwa o losach państwa, brak zaufania społeczeństwa do organizacji społecznych", "Ponieważ faktycznie ludzie nie decydują o swoich losach", "Decyzje podejmuje rząd, a nie naród. Dlatego jest tak dobrze", "Mówić można dużo, a robić trzeba i tak, jak każą. Ludzie sobie, a rząd sobie. W demokracji chyba trzeba słuchać czego większość ludzi żąda"

Zasięg praw i wolności obywatelskich - 35,3%

1/ prawa polityczne i wolności osobiste - 27% /na ich posiadanie wskazuje 20% badanych, na brak tylko 7%;

"Więcej jest swobody we wszystkich sprawach życia, człowiek może się wypowiadać w swoich sprawach", "Można powiedzieć, co się myśli, możemy wyjeź-

³ Kryteria demokracji socjalistycznej według S. Zawadzkiego: udział ludu pracującego w rządzeniu krajem, realizacja zasady równości w życiu politycznym i społecznym, rozwój praw i swobód obywatelskich, realizacja zasady praworządności.

dział za granicę", "Jest swoboda wyznań, można wypowiadać swoje poglądy", "Występuje ograniczenie swobód i praw obywatelskich", "Niby są prawa, a trudno je wywalczyć", "Poprawia się wolność słowa, wyznania, wyjazdy za granicę", "Mamy swobodę poglądów", "Prasa pisze o niedociągnięciach rządu", "Nawet na wybory idzie się z obawą przed konsekwencjami, np. nieotrzymanie paszportu", "Brak swobód i praw politycznych", "Brak wolności słowa, wypowiedzi na niektóre tematy", "Ograniczenia, a niekiedy zamykanie drogi awansu ze względu na światopogląd"

2/ prawa ekonomiczne, socjalne, kulturalne - 8,4%

/ich posiadanie dostrzega 8% badanych, brak zaś irytuje niespełna 0,4%/.

"Można mówić to, co się myśli. No i mamy wszystkie dobra socjalne, czego nie mają ludzie w krajach kapitalistycznych", "Wszyscy mogą się uczyć, pracować, nie ma bezrobotnych /jedynie obiboki/, każdy, jeśli chce, może spokojnie żyć", "Jest to demokracja socjalistyczna różniąca się od kapitalistycznej /burżuazyjnej/. Każdy ma zapewnioną pracę, warunki do życia, opiekę zdrowotną, może się kształcić, a kto chce brać udział w rządzie, ten może", "Istnieją przywileje i zwyczaje, których nie jesteśmy w stanie zmienić. Leczenie jest bezpłatne, ale niejednokrotnie idąc prywatnie do lekarza dopiero wtedy spotykamy się z większym zainteresowaniem".

Stopień realizacji zasady równości i sprawiedliwości w życiu społecznym - 19,9% /oceny pozytywne - 5,3%, negatywne - 14,6%/.

"Prawa obywateli są duże i równe", "Bo wszyscy są równi i nikogo się nie prześladuje", "Równość wszystkich ludzi", "Brak jest rzeczywistej równości między ludźmi, każdą sprawę załatwiają tylko ci, którzy mają układy albo tak jak prywatni - pieniądze", "Bezpartyjny - gorszym człowiekiem, wierzący - gorszym człowiekiem, działanie sądów na polecenie ważnych ludzi", "To, jak ludzie żyją - jedni mogą budować własne domy, a robotnika na to nie stać. Prywatni są najbardziej bogaci", "Stanowisko rodziców się liczy, ich znajomości, łapówkarstwo, prezenty", "Ludzie, którzy są w partii albo gdzieś należą, są szalenie uprzywilejowani", "Nie wszyscy obywatele jednakowo traktowani są przez prawo. Ci co mają pieniądze lub stanowisko, załatwią wszystko", "Niesprawiedliwy podział dóbr, ci, którzy je wypracowują, dostają najmniej"

Ocena praktyki życia politycznego poprzez:

1/ system wyborczy - 11,8% /6,9% - oceny pozytywne, 4,9% - negatywne/

"Każdy obywatel bierze udział w wyborach", "Sposób przeprowadzenia ostatnich wyborów", "Wolność w głosowaniu...", "Władze są wybieralne, mamy konstytucję...", "Ponieważ są demokratyczne wybory, dużo spraw jest rozwiązywanych za zgodą społeczeństwa", "Wybory - chyba nie ma ludzi nastanych z góry", "Bo w prawdziwej demokracji nie powinno fałszować się wyników wyborów", "Te wybory to chyba nie są wybory, a kto wybiera tych, co rządzą, to nie wiem", "W Polsce nie ma wolnych wyborów", "... np. ordynacja wyborcza, która budzi moje wątpliwości, Sejm i rady narodowe słabo realizują swoje funkcje przedstawicielskie", "Wybory? To nie są wybory, lecz głosowanie", "Władza nie liczy się ze społeczeństwem, nawet nie ma demokratycznych wyborów"

2/ system partyjny i działalność innych organizacji społeczno-politycznych, związkowych i samorządowych - 4,6% /2,2% - oceny pozytywne, 2,4% - negatywne/

"Współdziałanie z innymi partiami...", "Mogą działać różne partie i organizacje społeczne...", "Utworzono organizacje związkowe, w których pracownik ma możliwość obrony, wypowiedzenia się", "Wystąpienie w Sejmie posłów, koalicja ze związkami zawodowymi i innymi partiami...", "Zmusza się ludzi do wstępowania do związków zawodowych, partii", "Jak może być demokracja, jak rządzi tylko jedna partia, a kto ma inne zdanie, tego pała...", "Brałem pod uwagę nasze stosunki ze Związkiem Radzieckim", "Brak pluralizmu politycznego", "Raczej nie - dyktatura partii rządzącej", "Nie ma <<Solidarności>>"

Kolejne dwa rodzaje uzasadnień są oparte na analizie polskiej i obcej rzeczywistości społeczno-politycznej, ale nie mieszczą się już w ramach definicji pojęcia demokracja.

Ocena sytuacji politycznej i gospodarczej - 6,3% /wypowiedzi pozytywne - 2,1%, negatywne - 4,2%/

"Amnestia dla przestępców politycznych", "Jest spokój, nie ma strajków ani ulicznych awantur", "W czasie konfliktów na ogół nie giną ludzie", "Wprowadzenie stanu wojennego", "Stosunek do istniejącej opozycji, kodeks prawny PRL", "Jest bardzo dużo milicji. Nie pełni ona swoich normalnych funkcji porządkowych, w wyniku czego masa łobuzów chodzi swobodnie, a represjonuje się ludzi porządných", "Istnieją firmy prywatne, a w kraju demokratycznym nie powinno być", "Zapożyczone wzorce gospodarki kapitalistycznej i socjalistycznej. Jest galimatias".

Uzasadnienia przez porównanie z innymi krajami, a także z innymi okresami historycznymi polskiej państwowości - 1,4%.

"Oceeniłem w stosunku do krajów zachodnich - bo tam jest demokracja", "Brak szeroko pojętych swobód obywatelskich jak w krajach naprawdę demokratycznych", "Kraje demokratyczne lepiej żyją niż my", "Nie jest tak, jak w Chile czy III Rzeszy", "Nie ma królów, to jest demokracja", "Dziś wszyscy mają szkołę, wczasy, mogą na to zarobić, jeśli chcą, kiedyś tego nie było", "Władza próbuje dyskutować ze społeczeństwem, czasami bierze pod uwagę te opinie. Jest więc lepiej niż np. 10-15 lat temu", "Stosunki przedwojenne, obecnie lepsze poszanowanie ludzi"

Około 10% respondentów użyło w swych wypowiedziach innych argumentów. Niewielka, bo licząca niespełna 5% grupa badanych uzupełniała swoje sądy ogólnikowymi wypowiedziami typu *"Takie są moje odczucia", "Tak mi się wydaje", "Fakty, istniejące układy o tym świadczą"*, a 2,7% wypowiadających się nie umiało uzasadnić swoich opinii.

Przytoczone wypowiedzi świadczą o tym, że demokracja jest pojęciem bardzo szerokim i wieloznacznym. Mówiąc o niej, oceniając jej obecny poziom, respondenci wskazywali na te jej cechy, z którymi najsilniej się kojarzy. Co ciekawe, zarówno osoby zadowolone z obecnego stanu demokracji, jak też wypowiadające się o niej bardzo krytycznie posługiwały się tymi samymi argumentami, choć z różną częstością. Ten sam element demokracji /np. udział obywateli w rządzeniu państwem/ był więc różnie oceniany w zależności od indywidualnych nastawień, potrzeb, dążeń i oczekiwań.

Zbieżność opinii o poziomie demokracji w Polsce z ocenami sytuacji politycznej, ekonomicznej oraz sposobów sprawowania władzy wydaje się być dobrą ilustracją spójności poglądów badanych na otaczającą ich rzeczywistość społeczno-polityczną. Świadczy o tym nie tylko treść samych wypowiedzi, ale również silny związek pomiędzy tymi zmiennymi /tab. 2/.

Zależność między przedstawionymi zmiennymi jest wprost proporcjonalna. Im lepiej badani oceniają obecną sytuację gospodarczą i polityczną kraju oraz możliwości jej poprawy, tym częściej wypowiadają się pozytywnie o stanie demokracji w Polsce i odwrotnie, im surowiej oceniają rzeczywistość społeczno-ekonomiczną i polityczną, tym bardziej negatywnie oceniają stan demokracji.

Tabela 2

w procentach

Ocena rzeczywistości społeczno-politycznej	Odpowiedzi respondentów na pytanie "Czy obserwując praktykę życia politycznego w kraju może Pan/i/ powiedzieć, że Polska jest krajem demokratycznym?"				
	zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie	trudno powiedzieć
Sytuacja gospodarcza					
- dobra	20,5	51,4	10,2	0,0	17,6
- ani dobra, ani zła	8,4	52,6	13,6	5,3	20,1
- zła	4,5	31,5	29,3	14,6	19,9
- trudno powiedzieć	3,2	32,3	12,9	0,0	51,6
Sytuacja polityczna					
- dobra	15,1	60,5	14,3	1,0	8,9
- ani dobra, ani zła	4,5	40,5	22,9	7,7	24,5
- zła	1,6	14,9	38,7	26,7	17,8
- trudno powiedzieć	2,9	32,1	13,1	8,0	43,8
Nastroje społeczne					
- całkowity spokój	22,7	36,4	18,2	4,5	18,2
- raczej spokój	10,4	54,9	13,7	3,5	17,6
- pewne napięcie	4,2	33,8	30,4	11,0	20,6
- bardzo duże napięcie	1,7	15,1	34,3	34,3	14,5
- trudno powiedzieć	7,7	30,8	6,6	9,9	45,1
Obecny rząd					
- prowadzi dobrą politykę i osiąga dobre wyniki	12,5	62,5	0,0	12,5	12,5
- prowadzi słuszną politykę, ale napotyka znaczne trudności w jej realizacji	15,4	60,9	10,2	1,5	12,0
- ma dobre zamiary, ale nie umie ich realizować	5,3	43,0	27,0	5,3	19,4
- jego polityka i jej realizacja budzi wiele zastrzeżeń	1,0	23,1	36,4	19,5	20,1
- jest do niczego, powinien ustąpić	2,7	6,8	28,6	39,5	22,4
- trudno powiedzieć	3,2	29,6	14,4	4,0	48,8

Ten sam kierunek zależności występuje w przypadku oceny działań rządu. Im częściej respondenci pozytywnie oceniają efekty jego pracy, tym bardziej aprobuja obecny stan demokracji w Polsce, krytyczne zaś oceny działań rządu powodują równie negatywną ocenę aktualnego poziomu demokracji.

3. Dlaczego w Polsce nie ma demokracji?

Głównym przejawem niedomagań demokracji w Polsce jest, zdaniem badanych, niemożność wpływania na decyzje polityczne i współrządzenia państwem. Podobne odczucia wyrazili badani w maju br.⁴ Zapytani o wpływ jednostki i grup społecznych na politykę państwa w większości zgodzili się z poglądem /25,9% zdecydowanie tak, 27% raczej tak/, że pewne grupy obywateli są pozbawione tego wpływu, ponad 30% nie miało zdania na ten temat, a pozostali zaprzeczyli istnieniu takich grup /10,9% raczej nie, 3,3% zdecydowanie nie/. Do grup upośledzonych pod względem udziału w rządzeniu państwem i uczestniczeniu w podejmowaniu ważnych decyzji badani zaliczają: robotników /25,4%/, większość społeczeństwa będącą poza władzą /24%/, chłopów /18,9%/, opozycję polityczną /6,7%/, bezpartyjnych /6,2%/, ludzi biernych, nie zainteresowanych polityką, nie należących do organizacji społeczno-politycznych, związków zawodowych /6,2%/. Na inne grupy wskazało poniżej 5% badanych. Dużo do myślenia daje fakt, że opozycja, która formalnie /prawnie/ jest pozbawiona wpływu na politykę, znalazła się dopiero na czwartym miejscu, a wyprzedziły ją te grupy /robotnicy, chłopci/, w rękach których konstytucyjnie ta władza spoczywa.

W badaniu tym prosiliśmy także respondentów o określenie miejsca swojej grupy społecznej na dziewięciopunktowej skali wpływu na sprawy dziejące się w kraju. Ponad 35% badanych identyfikuje się z grupami społecznymi, które nie mają żadnego wpływu, a 30% uważa, że wpływ ich grupy jest niewielki. Powyżej średniej na skali wpływu /4,5 i więcej/ lokuje się tylko 10% respondentów. Poczucie wpływu na bieg wydarzeń nieznacznie wzrasta, gdy arenę działań ograniczymy do zakładu pracy /25% wskazań/ czy miejsca zamieszkania /około 20%/⁵ - tabela 3.

⁴ "Co o tym myślisz? /9"". Ogólnopolska losowa próba adresowa dorosłej ludności - 1334 wywiady.

⁵ "Aktualne wydarzenia /2/. Ogólnopolska reprezentatywna próba dorosłej ludności /kwiecień 1986/ - 1498 wywiadów.

Tabela 3

w procentach

Obszary wpływu	Respondenci		
	mający poczucie wpływu na bieg wydarzeń	nie mający poczucia wpływu na bieg wydarzeń	odpowiadający "trudno powiedzieć"
Zakład pracy	27,7	55,3	12,6
Miejsce zamieszkania	19,3	74,3	6,4
Kraj	5,1	87,0	7,6

Kolejną przyczyną krytycznej oceny stanu demokracji w Polsce jest nieurzeczywistniania w praktyce zasady równości i sprawiedliwości w życiu społecznym i politycznym - 14,6% respondentów. W sondażu z kwietnia 1986 76% badanych stwierdziło, że istnieją w Polsce grupy uprzywilejowane: władza, prominenci, ludzie na stanowiskach - 30,5%, milicja, pracownicy MSW, ORMO - 22,4%, prywatna inicjatywa, rzemieślnicy, badylarze - 21,8%, pracownicy aparatu partyjnego - 19,9%, wojsko - 13,9%, kadra administracyjna na wyższych stanowiskach - 13,7%, ludzie z marginesu, spekulanci - 8,3%. Ich uprzywilejowanie ma zarówno ekonomiczny, jak i polityczny charakter: wysokie zarobki - 37,2%, układy, znajomości - 17,9%, lepsze możliwości zaopatrzenia, specjalne sklepy - 11,5%, nadużywanie władzy - 9%, dostęp do dóbr deficytowych - 7,9%, bezkarność - 7%. Około 70% respondentów dostrzega również grupy pokrzywdzonych. Ich zdaniem są to: emeryci i renciści - 49,2%, robotnicy, pracownicy fizyczni - 13,3%, ludzie starzy, samotni - 11%, pracownicy o małych zarobkach - 9,8%, a także uczeni pracujący - 9,8%. W tym wypadku jedynym kryterium wyróżnienia jest położenie materialne: małe renty i emerytury - 32,3%, małe zarobki - 30,2%, ubóstwo - 16,1%.

Niezadowolenie z obecnego stanu demokracji w Polsce wynika także z przekonania badanych o nierespektowaniu bądź niewystarczającym zasięgu praw i wolności obywatelskich /7,0%/. Nieco rzadziej przedmiotem krytyki jest system wyborczy /4%/, obecna sytuacja polityczna i gospodarcza /4,2%/, a także system partyjny oraz działalność organizacji społecznych i związkowych /2,4%/.